

تحلیلی سیاستی از مناسبات فرهنگ و دانشگاه در ایران

فاطمه نصراللهی نیا

رضا ماحوزی

پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
(بمفاتی)

تحلیلی سیاستی از مناسبات فرهنگ و دانشگاه در ایران

فاطمه نصراللهی نیا (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران) و رضا ماحوزی (عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی)

ناشر: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی

طراح جلد: محمدباقر جاوید

صفحه آرا: علی قربی

چاپ اول: بهار ۱۴۰۲

شمارگان: ۴۰۰

قیمت: ۴۸۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۶-۱۵۷-۳

نشانی: تهران، خیابان پاسداران، خیابان شهید مؤمن نژاد (گلستان یکم)، شماره ۱۲۴. تلفن: ۲۲۵۷۰۷۷۷

پست الکترونیکی: publication@iscs.ac.ir وبسایت: www.iscs.ac.ir

کلیه آثار منتشره این پژوهشگاه در جهت ایجاد فضای آزاد علمی و نظر شخصی نویسندگان محترم آن است و لزوماً مورد تأیید پژوهشگاه نیست.

عنوان و نام پدیدآور: تحلیلی سیاستی از مناسبات فرهنگ و دانشگاه در ایران / [گردآورنده] فاطمه نصراللهی نیا، رضا ماحوزی.
مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی، ۱۴۰۲.

مشخصات ظاهری: ۱۰۶ص: جدول، نمودار.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۶-۱۵۷-۳

وضعیت فهرست‌نویسی: فینیا

یادداشت: کتاب حاضر برگزیده و بررسی مقالات ارائه شده در همایش‌های «همایش ملی فرهنگ و دانشگاه در ایران، همایش ملی مطالعات فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی، علم و فناوری، همایش ملی مطالعات فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی، علم و فناوری و فضای سایبر در ایران و غیره» می‌باشد.

موضوع: دانشگاه‌ها و مدارس عالی -- ایران -- ارزشیابی -- کنگره‌ها: Universities and colleges -- Evaluation -- Iran-- Congresses
موضوع: دانشگاه‌ها و مدارس عالی -- ایران -- برنامه‌های فرهنگی -- کنگره‌ها: Universities and colleges --Iran-- Cultural programs -- Congresses

موضوع: آموزش عالی -- ایران -- هدف‌ها و نقش‌ها -- کنگره‌ها: Education, Higher-- Iran-- Aims and objectives -- Congresses

موضوع: سیاست علمی -- ایران -- کنگره‌ها: Science and state -- Iran -- Congresses

شناسه افزوده: نصراللهی نیا، فاطمه، ۱۳۷۱-، گردآورنده

شناسه افزوده: ماحوزی، رضا، ۱۳۵۸-، گردآورنده: Mahoozi, Reza, 1979-

شناسه افزوده: مؤسسه مطالعات فرهنگی و اجتماعی

شناسه افزوده: همایش ملی فرهنگ و دانشگاه در ایران (نخستین: ۱۴۰۰: تهران)

شناسه افزوده: همایش ملی مطالعات فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی، علم و فناوری (نخستین: ۱۳۹۸: تهران)

شناسه افزوده: همایش ملی مطالعات فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی، علم و فناوری و فضای سایبر در ایران (دومین: ۱۴۰۰)

رده‌بندی کنگره: LB ۲۳۳۱/۶۵

رده‌بندی دیویی: ۳۷۸/۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۹۲۷۸۷۴۲

اطلاعات رکورد کتاب‌شناسی: فینیا

فهرست

۷	دیباچه پژوهشگاه
۱۱	مقدمه
	مناسبات فرهنگ و دانشگاه تحلیلی از واقعیت فرهنگ در نظام دانشگاهی: چالش‌ها و راهکارها
۱۵	
۲۰	۱. واقعیت فرهنگ در نظام دانشگاه
۲۳	۱-۱. مفهوم فرهنگ در نظام دانشگاهی
۲۵	۲. آسیب‌شناسی مناسبات فرهنگ و دانشگاه
۳۱	۲-۱. فقدان سازمان مؤثر فرهنگی در دانشگاه
۳۲	۲-۲. فقدان طراحی و برنامه‌های منسجم فرهنگی
۳۳	۳. راهکارهای بهبود کیفیت مناسبات فرهنگ و دانشگاه
۳۸	۳-۱. ایفای مسئولیت اجتماعی مبتنی بر رویکرد دانشگاه جامعه محور
۳۸	۳-۲. برخورداری از آزادی آکادمیک در تصمیم‌گیری‌های علمی
۳۹	۳-۳. نگرش نظام‌مند و آینده‌نگر نسبت به واقعیت‌های محیط دانشگاهی
۴۰	دلالات‌های سیاستی
	بازیگران فرهنگ دانشگاهی؛ تحلیل چالش‌ها و راهکارهای کنشگری آکادمیک در ایجاد فرهنگ دانشگاهی
۴۵	
۴۸	۱. چالش‌های بازیگران فرهنگ دانشگاهی در نظام آموزش عالی ایران
۵۶	۱-۱. بی‌هویتی فرهنگ دانشگاهی و ایجاد شبه فرهنگ در دانشگاه
۵۶	۲-۱. شکل‌گیری دو جهان عینی و مجازی برای کنشگری دانشگاهیان
۵۷	۳-۱. حاکمیت نظام دیوانسالارانه در اداره فرهنگ دانشگاه
۵۸	۲. الزامات کنشگری آکادمیک در ایجاد فرهنگ دانشگاهی
۶۳	۲-۱. تولید و ارتقای سرمایه اجتماعی
۶۴	۲-۲. سازماندهی کیفیت «مدیریت و پرورش استعدادها» در دانشگاه
۶۵	۳-۲. توجه به نقش بازیگران درونی و بیرونی میدان دانشگاهی
۶۵	دلالات‌های سیاستی

فرهنگ دانشگاهی در فضای سایبر؛ شناسایی چالش‌ها، ویژگی‌ها و راهکارها	۶۹
۱. چالش‌های فرهنگ دانشگاهی در فضای سایبر	۷۲
۱-۱. حاکمیت نظام بروکراسی در اداره فرهنگ دانشگاه مجازی	۸۰
۲-۱. فقدان گفت‌وگو سازی دانش و شکل‌گیری گوشه‌گیری آکادمیک	۸۰
۳-۱. غلبه ایدئولوژی «بازار» بر فعالیت‌های دانشگاهی	۸۱
۴-۱. گسست میان نیازهای واقعی جامعه ایرانی و فعالیت‌های علمی نهاد دانشگاه	۸۲
۲. ویژگی‌های فرهنگ دانشگاهی در فضای سایبر	۸۳
۱-۲. امکان تبادل اطلاعات و ارتباطات فرازمانی، فرامکانی و فرازبانی	۹۰
۲-۲. ظهور آموزش عالی پلتفرمی و غلبه گفت‌وگو تکنولوژی محور در جریان آموزش	۹۰
۳. راهکارهای ارتقای کیفیت فرهنگ دانشگاهی در فضای سایبر	۹۲
۱-۳. سازماندهی فرهنگ برنامه‌های درسی و آموزشی متناسب با فرهنگ حاکم در فضای مجازی	۹۶
۲-۳. مدیریت تبادل اطلاعات و تقویت زیرساخت‌های ارتباطی و فناورانه	۹۸
۳-۳. توجه به توسعه تعاملات و تبادلات علمی درون و بیرون دانشگاهی در فضای سایبر	۹۸
دلالت‌های سیاستی	۹۹
سخن پایانی	۱۰۳

مقدمه

امروزه دانشگاه یکی از مهم‌ترین نهادها و نظام‌های اثرگذار در تولید، انتقال، بازطراحی و تحلیل فرهنگ محسوب می‌شوند. این نقش در نیم قرن اخیر از انحصار نهاد دانش و دین درآمد و بنگاه‌های اقتصادی و اجتماعی و عمومی متعددی به موازات دانشگاه‌ها این عرصه را مدیریت می‌کنند. این تنوع سبب شده است تا شبکه ارتباطی‌ای میان این قلمروها شکل گیرد که کنشگران فرهنگی درون این شبکه، بیش از کدهای ثابت و قابل وثوق ملی یا فراملی، سیالیت داده‌ها و اطلاعات را مبنایی برای تولید و مصرف فرهنگی خود بگزینند. در دهه‌های جدید با گسترش فضای سایبر و تغییر شکل تولید و مصرف فرهنگی طبقات متعدد اجتماعی و ورود صنف‌های اقتصادی و سیاسی و محیط‌زیستی و نهادی به این عرصه، ارتباطات به‌مثابه روی دیگر سکه فرهنگ، توجهات بسیاری را به خود جلب کرده است. در این میان، نقش دانشگاه هم به‌عنوان نهادی مصرف‌کننده اشکال نوین ارتباطی و هم به‌عنوان پایگاهی قدرتمند برای تولید آن‌ها بسیار حائز اهمیت است.

اگرچه در وضعیت فعلی و به احتمال بسیار زیاد در آینده نزدیک دانشگاه‌ها حتی در مأموریت کلاسیک و تاریخی خود، یعنی در توسعه علم و فناوری بدون رقیب نخواهند بود و شرکت‌ها و بنگاه‌ها و نهادهای آموزشی و پژوهشی و فناوری دولتی و غیردولتی متعددی همچون رقبایی جدی با دانشگاه رقابت خواهند کرد اما همچنان دانشگاه به‌عنوان میدان بزرگ کنش‌ورزی آزاد

از انتفاع مالی صرف و یا به‌عنوان میدانی مستقل از میدان کنش‌گری عمومی اجتماعی مبتنی بر قرارداد، و یا حتی متفاوت از میدان سیاست، می‌تواند درک متفاوتی از فرهنگ و کاربردهای آن داشته باشد؛ خواه این فرهنگ را درون میدان خود و به‌مثابه فرهنگ دانشگاهی تعریف کند و یا درکی عام از آن به‌عنوان فرهنگ عمومی ارائه دهد.

در هر دو وضعیت، دانشگاه می‌تواند آینده‌ای را برای جامعه و دولت و محیط زیست و نهادهای عمومی و اقتصاد و خانواده و آموزش ارائه دهد که انجام آن از عهده هیچ یک از نهادهای دیگر برنمی‌آید. به‌دیگر سخن، تنها دانشگاه است که می‌تواند از هر یک از این سپهرها فراتر رفته و در نقش مشاهده‌گری دقیق، علاوه بر اتصال گذشته و آینده، سپهرها و قلمروهای متعدد را نیز با یکدیگر هماهنگ سازد.

با این ملاحظه، از دو منظر می‌توان به جایگاه فرهنگ در نظام دانشگاهی نگریست؛ نخست اعطای هویت آکادمیک به کنشگران دانشگاهی به‌عنوان کنشگرانی فعال در یک میدان مشخص با منطبق‌فعلیتی که بر محور آزادی و جستجوگری مبتنی است و دیگری نقشی که فرهنگ دانشگاهی و فرهنگ عمومی ساخته و پرداخته شده در دانشگاه برای پیشرفت علمی دانشگاه و جامعه ایفا می‌کند. این نقش، چنانکه گفته شد، به‌معنای امتیاز والا و یا انحصاری بودن نقش دانشگاه در تولید فرهنگ نیست چرا که دانشگاه بیش از آنکه تولید‌کننده فرهنگ باشد، همچون مشاهده‌گر دقیق فرهنگ‌های تولید شده در منابع و مصادر متعدد، تنظیم‌گر مناسبات آن‌ها است؛ نوعی سیاست‌گذاری فرهنگی آن هم نه در میدان عمل بلکه در ارائه رهنمود به نیت تنظیم تولیدات و دستاوردهای فرهنگی نهادها و مراکز تولید‌کننده و مصرف‌کننده فرهنگ و کاستن از اصطکاک آن‌ها از یک‌سو و نشان دادن تصاویر متعددی از آینده‌ای که پیش روی هر یک از بنگاه‌های فرهنگی و هنری است از سوی دیگر.

در اثر پیش‌رو، سه بعد از حضور فرهنگ در دانشگاه‌ها، یعنی واقعیت فرهنگ در میدان دانشگاه، بازیگران فرهنگ دانشگاهی و فرهنگ در فضای سایر دانشگاهی مورد تحلیل سیاستی قرار گرفته است. بنیاد اصلی این تحلیل‌ها، دریافت نظرات کارشناسی استادان و صاحب‌نظرهای دانشگاه پژوهی است که علاوه بر سابقه اجرایی در مدیریت‌های فرهنگی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، در حوزه فرهنگ و فرهنگ دانشگاهی بطور خاص صاحب اثر و قلم هم می‌باشند. اینان تأملات و یافته‌های پژوهشی خود را در اولین همایش ملی «فرهنگ و دانشگاه» که به همت پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی و با دبیری علمی اینجانب طی سه روز و در یازده کارگروه و با حضور صاحب‌نظران برگزار گردید، ارائه کردند که به تمامه مورد استفاده این مکتوب سیاستی قرار گرفته است. بدیهی است در تنظیم داده‌ها و تحلیل‌های پیش‌رو از دیگر داده‌های و تحلیل‌هایی که در پژوهشگاه مطالعات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی انجام گرفته و منتشر شده است نیز استفاده شده است. از این میان می‌توان به تحلیل‌های منتشر شده از دو همایش قبلی پژوهشگاه با عناوین «مجموعه مقالات اولین همایش مطالعات فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی، علم و فناوری در ایران» و «مجموعه مقالات دومین همایش مطالعات فرهنگی و اجتماعی آموزش عالی، علم و فناوری و فضای سایر در ایران» و همچنین پژوهش‌های منتشر شده و نشده گروه مطالعات فرهنگی پژوهشگاه اشاره کرد. امید است نوشتار پیش‌رو خواه به‌نحو ایجابی و خواه انتقادی مورد توجه اصحاب دانش و سیاست‌گذاران حوزه فرهنگ دانشگاهی و مدیران اجرایی معاونت‌های فرهنگی و اجتماعی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور و همچنین مدیران وزارت فرهنگ و ارشاد قرار گیرد.